

Олена Андріївна КАЛІНЧУК

Аспірантка кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування факультету суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна
УДК 316.1; 304

Olena KALINCHUK

Postgraduate student of the Department of Sociology, Social Work, Public Management and Administration, Faculty of Social Sciences and International Relations, Oles Honchar Dnipro National University, Gagarina Ave., 72, Dnipro, 49010, Ukraine

E-mail: kimyunmeilena@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7501-065X>

ПУБЛІЧНІ ДИСКУРСИ ЯК МЕХАНІЗМ КОНТРОЛЮ ТІЛЕСНОСТІ

Received 25 October 2023; revised 27 November 2023; accepted 11 December 2023

DOI: 10.15421/342329

Анотація

Статтю присвячено дослідженню дискурсу як механізму контролю тілесності. Використовуючи методологічні підходи, автор пропонує прояснити основні теоретичні засади, що лежать в основі дослідження дискурсу та концепту тілесності.

В статті розкриваються та описуються основні підходи до визначення дискурсу також аналізуються різні концепти тілесності. Автор виявляє зміни у соціокультурному середовищі та приходить до висновку, що вплив медійного дискурсу змінює сутнісні характеристики концепту жіночої краси. Так у сучасному суспільстві з'являються певні метаморфози щодо ставлення до жіночого тіла, змінюються нормативні тілесні канони та практики їх досягнення.

У тексті розглядається поняття дискурсу не лише як засобу висловлення думок, але й сукупності комунікативних дій. Дискурс артикулює соціальні уявлення та досягає комунікативного ефекту, впливаючи на тих, хто говорить і слухає. Текст аналізує роль дискурсу в формуванні ідентичності та визначенні тілесності в суспільстві.

Зазначається, що дискурсивні практики створюють смисли, індивід не є вільним суб'єктом, а полем для різних дискурсів. Влада дискурсу конструює тіло людини, формуючи його під впливом соціальних, економічних та культурних процесів.

У зазначених теоретиків, таких як М.Фуко, Р.Барт, і Ж. одрійяр, висвітлено вплив дискурсу на тіло в контексті влади, моди та споживання. Акцент робиться на сучасному медійному дискурсі, який конструює ідеали жіночої тілесності.

В заключній частині статті автор підкреслює, що у сучасному суспільстві ідеали тілесності формуються медіа, особливо через телебачення та інтернет. Людина стає залежною від впливу масової культури, текст констатує важливість медіа-дискурсу в конструюванні «нормативної зовнішності» та його ролі в формуванні ідентичності жінок у сучасному суспільстві.

Ключові слова: тіло, тілесність, дискурс, публічні дискурси, контроль.

PUBLIC DISCOURSES AS A MECHANISM OF BODILY CONTROL

Abstract

The article is devoted to the study of discourse as a mechanism of physical control. Using methodological approaches, the author proposes to clarify the main theoretical principles underlying the study of discourse and the concept of corporeality.

The article reveals and describes the main approaches to the definition of discourse, as well as analyzes various concepts of corporeality. The author reveals changes in the socio-cultural environment and comes to the conclusion that the influence of media discourse changes the essential characteristics of the concept of female beauty. Thus, certain metamorphoses appear in modern society regarding the attitude to the female body, normative body canons and practices for their achievement are changing.

The text considers the concept of discourse not only as a means of expressing thoughts, but also as a set

of communicative actions. Discourse articulates social representations and achieves a communicative effect, influencing those who speak and listen. The text analyzes the role of discourse in the formation of identity and the definition of corporeality in society.

It is noted that discursive practices create meanings, the individual is not a free subject, but a field for various discourses. The power of discourse constructs the human body, forming it under the influence of social, economic and cultural processes.

These theorists, such as M. Foucault, R. Barthes, and J. Baudrillard, highlight the impact of discourse on the body in the context of power, fashion, and consumption. Emphasis is placed on modern media discourse that constructs ideals of female physicality.

In the final part of the article, the author emphasizes that in modern society ideals of physicality are formed by the media, especially through television and the Internet. A person becomes dependent on the influence of mass culture, the text states the importance of media discourse in the construction of “normative appearance” and its role in the formation of the identity of women in modern society.

Keywords: *body, corporeality, discourse, public discourses, control.*

Постановка проблеми.

Тіло людини – не просто природна даність. У кожній культурі формується «нормативне тіло» як параметри і практики фізичного тіла, відповідні ціннісно-нормативним стандартам владного дискурсу конкретного соціуму. Уявлення про нормативне тіло є важливим механізмом соціального контролю, що змушує докладати цілеспрямовані зусилля по приведенню власного тіла у відповідність зі схвалюваними зразками. Події мас-медійного простору відкривають широкі можливості для виявлення ролі і механізмів дискурсу в конструюванні бачення світу. Еволюція концепту жіночої краси визначається змінами, які відбулися в сучасній культурі і спостерігаються в тих символічних образах, які проєктуються через засоби масової інформації. Сучасне середовище все більше пориває з традиційними формами і набуває раніше не властиві йому риси. Змінюється культура суспільства і слідом за нею змінюється і його дискурс, який за своєю природою не є статичним, а постійно рухається, тобто знаходиться в динаміці. Створені під впливом медійного дискурсу образи і сутнісні характеристики концепту жіночої краси стають частиною нової культурної традиції і нового ставлення до жінки, яка опинилася перед псевдо вибором – або бути гарною та успішною, або бути відстороненою від «норми», яка продиктована суспільством, а значить бути неприйнятною належним чином у ньому. Дотримання нормативним тілесним зразкам і практикам їх досягнення стає спра-

вою особистого вибору, але цей вибір здебільше є передбачуваним. Результатом надмірного прагнення вдосконалити своє тіло не завжди є «ідеальні» форми. Сьогодні суспільство починає бити тривогу, адже масовими становляться порушення харчової поведінки і такі захворювання як анорексія та булемія. Дані захворювання виступають радикальними методами схуднення поряд з якими також дуже небезпечними є пластичні операції різного типу, які почали поширюватися серед жінок і дівчат різного віку. А отже виходить, що у сучасному суспільстві, де «норма» формується медіа дискурсом виникає загроза здоров'ю та життю жінки.

Мета статті: розглянути та проаналізувати публічні дискурси як механізм контролю тілесності

Згідно із метою були поставлені наступні завдання:

– проаналізувати підходи щодо розуміння дискурсу;

– виявити та проаналізувати різні підходи конструювання концепту тіла;

– розглянути тілесність як результат дискурсивних впливів.

Вступ.

В різних соціокультурних контекстах чітко простежується мінливість тіла, в залежності від суспільства якоїсь окремої епохи. Існуючи у певному соціальному середовищі, воно вбирає в себе саме ті культурні норми, які панують на даному історичному етапі. Адже кожна епоха мала свої владні дискурси і

створювала свої еталони краси, які досягалися жінками навіть на шкоду своєму здоров'ю. Саме жіночому тілу висували найжорсткіші вимоги. Жіночі образи змінювалися кризь століття. Так, сьогодні у суспільстві споживання, тіло є товаром, своєрідним культурним капіталом або квитком у щасливе життя. Такі уявлення у індивідів формують владний дискурс.

У сучасному суспільстві весь час відбуваються різноманітні соціальні зміни, які відображаються в образах, що транслюються медійним дискурсом за допомогою засобів масової комунікації. Сьогодні масова культура представлена різноманітністю жанрів. Ці дискурси проникають в підсвідомість індивіда через засоби масової комунікації і «перекроюють» її під свої потреби, маніпулюючи суб'єктом. Серед усіх дискурсів, що задають нам уявлення про «нормативну тілесність», ми виділяємо саме медійний, адже сучасне суспільство – це медіа суспільство.

Отже, в умовах сучасного суспільства, культурною домінантою стає виробництво і поширення сенсу. Тут найважливішою рушійною силою є інформація, де її виробництво і управління стає культурним, ідеологічним і маркетинговим проектом. А ключовим дискурсом, який реалізує рух соціальної думки і формує концептуальну картину світу людини, стає дискурс мас-медіа.

Огляд публікацій за темою.

Про дискурсивний контроль та медіадискурс як засіб соціального контролю писали такі західні соціологи, як Р.Барт – дискурс моди, Ж.Бодрійяр та його дискурс споживання; дискурсивні структури міфологій суспільства масового споживання активно досліджуються і застосовуються на практиці У.Еко; Т.А. ван Дейк – дискурс як єдність мовної форми тексту; М.Фуко – дискурс-контроль у дисциплінованому суспільстві; Е.Бенвеніст – дискурс як суб'єктивна форма мовної діяльності; Х.Арендт – дискурс насилля; Е.Канетті – влада у політичному дискурсі; Д.Таннен пов'язує поняття влади в дискурсі з контролем; Ж.Еллюль – концепція соціологічної пропаганди; Е.Паризер та його феномен «Я-петля»; Л.Лессиг – проблема регулювання взаємовідносин в телекомунікаційних мережах; С.Кара-Мурза

– ЗМІ як інструмент ідеології та ін. Також у рамках нашої роботи варто виділити вчених, що приділяли увагу тілесності в соціологічній науці таких, як М.Мосс – «техніки тіла»; І.Гофман – тіло як актор в повсякденності; Дж.Батлер – тіло як культурний конструкт; М.Фуко – тіло в умовах дисциплінованого суспільства; М.Мерло-Понті та його феноменологія тіла.

Серед вітчизняних вчених, що досліджують дискурсивний контроль та медіадискурс як засіб соціального контролю варто виділити І.Львіна, В.Халіпова, Е.Покровська – дискурс в контексті культури; Е.Хоміч – людина в дискурсі влади; принципи теоретичної лінгвістики і семіотики – М.Бахтін, Ю.Степанов, Г.Німець; дискурс політичного постмодерну – Л.Фішман; дискурс як вторинна моделююча система ідентифікації людини з соціокультурною спільнотою – Ю.Лотман; М. Липовецький – трансформації (пост) модерністського дискурсу; Коломієць – медіатизація суспільства; С.Сметаніна – медіатекст у системі культури; Д.Ольшанський – масова комунікація як засіб впливу та інші.

Виклад основного матеріалу.

Коли говорять про дискурси, то в першу чергу мають на увазі специфічні правила організації мовної діяльності, тобто в більшій мірі дане поняття частіше асоціюють з літературним стилем. Але у контексті даної роботи варто виділити розуміння дискурсу з точки зору соціологічного підходу. Тому ми будемо інтерпретувати дискурс як спосіб соціальної взаємодії, який базується на специфічному розумінні людей про соціальну дійсність який є соціально й історично обумовленим. З цієї точки зору у поняття «дискурс» кризь призму соціологічного виміру входять: по-перше, реалізація певного розуміння соціальної дійсності і світу, по-друге, простір комунікативних взаємодій та по-третє, соціально обумовлений спосіб спілкування.

З цієї точки зору варто виділити декілька визначень дискурсу, спираючись на різні підходи до його розуміння. Так, Л.Альтюсер пише, що треба аналізувати зв'язок між текстом і ідеологією, яку цей текст несвідомо приховує. Іншими словами його підхід до

розгляду дискурсу прагне відкрити приховані сили, що закладені в текстах та на їх основі змінювати соціальну реальність [Котов 2018]. Для Ван Дейка дискурс являє собою єдність мовної форми тексту, його значення, а також складної, багатосторонньої дії, яку можна визначити як комунікативний акт, він аналізує дискурс з точки зору вивчення змісту і механізмів формування суспільної свідомості, способів підтримки певної ідеології в суспільстві [Комісар 2012]. Що ж стосується М.Фуко, то він розуміє дискурс як спосіб висловлювання, та аналізує механізми його інституціональних обмежень, для нього дискурс – це історичний аналіз систем виключення, різних епох, сфер життя і суспільства з точки зору переважання певних дискурсів, підпорядкування цих дискурсів один одному. Автори наділяють дискурс різними повноваженнями, так для Фуко дискурс – це примусовий принцип, який створює процедури, що обмежують, впорядковують, приручають індивіда. В аналізі Ван Дейка, дискурс є медіатором влади, який має можливість управляти його виробництвом, може впливати на суспільну свідомість, стверджувати потрібну ідеологію. Таким чином, можна виділити такі загальні положення щодо дискурсу: дискурс впорядкований, роль принципів упорядкування неоднозначна, впорядкованість дискурсу штучна, дискурс і соціальна реальність взаємовизначають один одного [Комісар 2012].

Також в контексті даної роботи, варто згадати дослідницю І. Биховську, яка розглядає тіло як соціально модифікований феномен, що адаптується відповідно законам (природи, суспільства, культури) в соціокультурному середовищі [Сілютіна 2021]. Подібну модель також поширює такий автор, як В.П.Мусієць, він пише, що з точки зору соціального конструкціонізму тіло конструюється у трьох вимірах природному, соціальному і культурному. У випадку буденної свідомості найбільш очевидним є природний рівень тілесного існування, тобто тіло фізичне, яке існує як об'єктивна даність. Іншими словами, це живий організм, що підкоряється біологічним законам та має певні обмеження в своїй трансформації, воно є способом пристосування, тобто адаптації до

навколишнього середовища. На цьому рівні здійснюється конструювання тіла за двома основними напрямками природничим та повсякденним. У природничому організм людини розглядається як об'єкт для експериментів та трансплантації яким його роблять сучасні технології. Що ж стосується повсякденного конструювання тіла, то воно, як зазначає автор, проектується за допомогою процедур та вправ. У сучасному суспільстві це різного роду дієти, фітнес-вправи або косметичні процедури у салоні краси, бувають також випадки коли людина звертається до послуг пластичних хірургів.

На рівні культури тіло конструюється її змістом, іншими словами, тіло – це текст, що несе на собі інформацію про належність людини до тієї чи іншої субкультури. Тіло як частина відносин з іншими постає на соціальному рівні. Саме на цьому рівні тіло слугує засобом встановлення комунікації і ефективних відносин з референтними спільнотами. На думку автора, тілесність відображає процес взаємодії природного і соціального. У цьому сенсі Мусієць дає таке визначення поняття тілесності – динамічний аспект і результат конструювання тіла, що зв'язує між собою природний, соціальний і культурний рівні.

У філософському науковому дискурсі ХХ століття тіло часто розглядається як елемент культури та є важливою частиною людської суб'єктивності. Причому на перший план висувається тілесність як явище, яке несе в собі соціальні та культурні характеристики. Здебільше тіло як продукт владних маніпуляцій та історичних трансформацій представляється у постмодерністських підходах, зокрема постструктуралістському, який також зосереджує свою увагу на дискурсах, адже у рамках цього підходу мовні висловлювання можна досліджувати саме соціально, тобто проясненням норм і правил, артикулюючих задіяні в різних стратегіях дискурсивні елементи.

Соціальна семіотика тіла історично і контекстуально обумовлена. Тіло «визначається» і уявляється суспільством, але здійснюється самою людиною, іншими словами, воно завжди структурується і «осмислюється» соціально. Відповідно, життя тіла виявляється підпо-

рядкованим різним обмеженням, імперативами, заборонами або, навпаки, спонуканням, які прийшли ззовні. Таким чином, «носії» тіл починають поступово ставати інструментом структурної влади. Так, на думку Мішеля Фуко кожна культура виробляє «слухняні тіла», на яких відкладається відбиток домінуючих в даний період форм самоідентифікації, ідеалів. Тілесність, в розумінні Фуко, є те, що дає можливість почати говорити про тіло, тобто ввести тіло в той чи інший дискурс. Іншими словами, тілесність визначає, коли про тіло доречно говорити, вона постає місцем для тіла в дискурсі. Він аналізує історичні зміни в кримінально-виправній системі від тілесних покарань до народження в'язниці. Та зазначає, що сучасна епоха ознаменувалася відкриттям нового режиму нагляду, який продукує корисне і дисципліноване тіло [Семко 2023].

Сьогодні сутність цих різних режимів проявляється в техніках маніпулювання, адже зараз ми маємо справу з суспільством контролю. Роль тілесності змінюється у сучасності, ця зміна вбачається в зниженні значення тілесного символізму і репрезентацій тіла як самостійних чинників, які впливають на соціальне життя, а також підкорення тіла адміністративному контролю. Цей контроль виростає з самого дискурсу, приймаючи форму стратегії влади, тобто він не накладається ззовні. Фуко говорить, що настало століття пильної уваги до тіла, яке зараз піддається маніпуляціям і різному формуванню. Людське тіло вступає в механізми влади, які обробляють його, руйнують його порядок і збирають заново. Тіло підкоряється і реагує на виклики владних структур. Адже мета влади створити слухняні тіла, тобто ті, які легше підпорядкувати та перетворити [Марченко 2019].

Дисциплінарне суспільство ретельно конструює індивіда, а влада виявляє власну могутність, за допомогою якої вона намагається індивідуалізувати і робить це через нагляд та спостереження. Тобто існує таке поняття як «норма», яке стає одним з величних знарядь влади, саме вона робить індивідів однорідною масою. Тіло, ставши мішенню нових механізмів цієї влади, перетворюється на маніпульоване. У своїй роботі «Наглядати і карати»

Фуко зазначає, що постійний нагляд може втілюватися по принципу системи Паноптикону. Основна мета Паноптикону: привести ув'язненого в стан усвідомлюваної і постійної видимості, яка забезпечує автоматичне функціонування влади. Іншими словами, система Паноптикону створює образ контролю за індивідом; не знаючи, чи слідкують за ним у цей самий момент або ні, людина починає сама себе контролювати. Таким чином, Фуко прагнув довести безпосередню взаємозумовленість соціальних і тілесних практик, які формують історично різні типи тілесності. А також обґрунтував свою думку, що саме в класичну епоху, в яку народилася людина сучасного гуманізму, відбулося відкриття тіла як об'єкта і мішені влади.

Фуко запропонував таку аналітику влади, згідно з якою вона як множинне відношення сил реалізує свої стратегічні установки за допомогою різних дискурсів. Варто відмітити, що згідно з Фуко, влада не є системою правил чи інститутом, вона також не є ні придуманням, ні пануванням. Влада – це зіткнення стратегій, які втілюються в державних апаратах, в формах соціального панування. Серед її характерних рис можна виділити розпоршений характер, всюдисущість і рухливість. Її реалізація відбувається на рівні повсякденного життя. А дискурси виступають силами, які забезпечують ефект володарювання. Іншими словами, влада є нічим іншим, як похідним від дискурсивних стратегій і тактик [Марченко 2019].

Отже, влада у Фуко – це безособова сила, яка всупереч поширеним уявленням оперує не через заборону і примус, а через спонукання до дії відповідно до певної системи правил. Правила, відповідно до яких розгортається соціальна діяльність (наприклад, правила класифікації об'єктів і діячів, взаємодії між діячами, розподіл сфер діяльності між інституціями), а також сукупність висловлювань, створених згідно з цими правилами, і називаються М.Фуко дискурсом. Діячі можуть взаємодіяти з іншими, лише беручи на себе певну роль, яка називається суб'єктною позицією. Ця роль не просто є набором правил для зовнішнього використання, – вона стає підста-

вою для самоусвідомлення, побудови власної ідентичності, тобто людина до певної міри ототожнюється з роллю, відбувається процес суб'єктивації. Наприклад, знання про сексуальність можна описати як систему правил, що визначають норму і відхилення, умови, за яких вони формуються й існують характеристики згідно яких визначаються, категорії людей залежно від їх відповідності нормі, коло осіб, які можуть визначати сексуальну норму і т. д. Ці правила реалізуються в сукупності текстів, які створюються і функціонують у межах різних інституцій (медицини, науки, педагогіки, релігії, державної політики). Цей дискурс про сексуальність, зокрема, ділить людей на гетеросексуальних і гомосексуальних. Обидві суб'єктні позиції накладають певні обмеження і відкривають певні можливості для взаємодії людини з іншими та самоусвідомлення. Процес суб'єктивації у Фуко означає одночасно і становлення суб'єктом, і процес підкорення, він головним образом відбувається через тіло. Так, суб'єкція є процесом творення людини, такий принцип регуляції згідно з яким суб'єкт формується чи виготовляється. Так, варто відмітити, що суб'єкція це не тільки панування над суб'єктом, а ще й обмеження, через які він виготовляється [Непрілий 2016].

Продовжуючи розглядати концепції тілесності у постмодерні, варто відмітити ідеї П'єра Бурд'є, який зазначає, що основні вимоги соціального інституту вписані в схематизм тіла. Також дуже важливою є його думка про те, що тіло – це вмістилище культурного капіталу, а отже воно містить свого роду практики, що засвоюються індивідом у взаємодії з іншими, тобто у суспільстві, шляхом соціалізації. Так автор вводить таке поняття, як габітус і описує його як продукт інкорпорації об'єктивної необхідності, який вписаний в саму людську тілесність і бере участь у будь-якій його практиці. Особливістю габітусу є його несвідомість, яка визначається саме тілесністю, тобто установками, що вписані в тілесність проявляються в манері, стилі, звичці говорити, триматися та рухатися. Набір схем мислення, що наповнюють габітус, визначають наші дії. Не обходить Бурд'є тіло і в своїх міркуваннях стосовно класових смаків, які, на

його думку, сприяють формуванню тілесних характеристик класу. Саме за допомогою тіла той чи інший клас може виділитися з-поміж інших, так у вищого класу свій стиль споживання, більш вишуканий, а у нижчого – свій. Найчастіше цей стиль демонстративний, особливо якщо він є розкішним. Таким чином, Бурд'є показує нам, що тіло є матеріалізацією класового смаку. [Марценюк 2015]

Французький філософ Ж.-Л.Нансі трактує тіло як таке, що орієнтоване тільки на показ і має одну основну функцію – тактильну. Він називає тіло «органом формування сенсу» через дотик, а тілесність описує як єдину можливу форму виявлення суб'єкта. На його думку, тіло конструюється через дотик, відчуття, а отже тіло можна сприйняти лише в живому безпосередньому акті тактильної комунікації. Людина мислить тілом, тобто думка корениться в тілі. У розумінні автора тіло відрізняється від плоті, тим що містить потенціал майбутньої суб'єктивності. Нансі розглядає тіло як саме по собі, тобто за межами культурного бекграунду, воно виступає підставою сенсу, є межею думки. У роботі «Corpus» він пише: «не символи, не образи, та не шифри тіла», іншими словами він хоче осмислити саме живе тіло [Nancy 2008]. Саме воно є засобом існування зовні, тобто поза своїх меж. Тілесність же постає у автора в якості постійної безперервної трансформації, для підтримки своєї концепції плинної тілесності Нансі вводить концепт – «показ», який у роботі «Corpus» описує як «саме буття (інакше кажучи: існування)» [Nancy 2008]. Отже, Нансі спробував оновити дискурс про тіло, тим самим породивши поле для існування нових теорій.

Антропологиня М.Дуглас вважає, що тіло є свого роду площиною, на яку кожна культура записує свої норми. З цього виходить, що різні маркери тілесності такі, як зріст або вага мають історичні, соціальні та культурні сенси, це свого роду символи, які ми прагнемо інтерпретувати. Знаний семіотик Ролан Барт називав мову культури «імперією знаків». Як репрезентантів культурних знаків він розглядав, наприклад, такі об'єкти, як ритуали приготування їжі, інтер'єр житла та інші. Саме ці транслінгвістичні знакові системи Барт вклю-

чав, поряд з вербальними знаковими системами, в поняття «дискурс». Він трактує дискурси як соціокультурні знаки, ментальний план яких наповнений суспільно значущими смислами і міфічним змістом. Соціокультурними знаками, начиненими міфологемами, є не тільки слова, але також і образи, і речі. Реалізацією знакової діяльності може бути представлено тіло, а отже ми можемо «читати» тіла людей як записну книжку. Він вважав, що тіло тексту як і тіло людини має чуттєві та психічні властивості. В роботі «Задоволення від тексту» автор пише, що тіл у нас декілька, по-перше, це тіло, що досліджується і описується наукою, тобто тіло як текст. Відповідно, текст є одним з декількох видів тіла, він має людський вигляд, автор порівнює текст з «анаграмою людського тіла». Тим часом у нас є й інше тіло, яке постає перед нами як джерело насолоди. Основна концепція Барта базується на ідеї «еротичного текстуального тіла». Він відзначає, що тіло і текст мають спільні риси, тобто механізми сексуальності та прочитання схожі адже обидва слугують для отримання задоволення. Сутність полягає у задоволенні бажання відкрити якусь таємницю, будь-то таємниця тіла або таємниця тексту. Барт вважає, що задоволення від тексту – це той момент, коли моє тіло починає слідувати своїм власним думкам. А отже текст повинен ініціювати волю до насолоди [Вербицька 2009].

Перехід від чуттєвого до сенсу забезпечує одяг, який на думку Р.Барта має знакове відношення до тіла. Він виділяє три способи, що забезпечують перехід від абстрактного модного тіла до реального. По-перше, це тіло манекенниці, тобто ідеальне тіло, по друге, це спосіб визначення, які тіла в цьому році є модними і третє – це доречний вибір одягу, який може скорегувати фігуру таким чином, щоб вона відповідала домінуючим у суспільстві стандартам краси, відбувається трансформація реального тіла, яка надає йому значення ідеального тіла моди. Змінюючи об'єми тіла, мода стверджує, що може підпорядкувати будь-яке реальне тіло постульованій нею структурі, тобто моді поточного року [Нестер 2014].

Взаємозв'язок тіла з модою також розглядає представник поструктуралістського на-

прямку Жан Бодрійяр, який вважає, що нині саме тіло як таке, зі своєю ідентичністю, статтю, соціальним статусом, зробилося матеріалом для моди [Кобзева 2019]. Таким чином, концепції Р.Барта і Ж.Бодрійяра можна розглядати як підхід, в якому тілесність є носієм маркерів, знаків і засобом вираження моди.

Крім того, що тілесність розглядається Ж.Бодрійяром в тому числі, як засіб повідомлення моди та як знакова структура, він ще й розглядає тіло як товар в суспільстві споживання. На його думку, індивід легко піддається маніпуляціям в суспільстві, через що і страждає його тіло [Вербицька 2014]. В своїй праці «Суспільство споживання» Бодрійяр зазначає, що суспільство нав'язує нам свої стандарти та культ тілесності, який знаходить своє відображення в рекламі. Інвестування в тіло за допомогою споживання та турбота про нього, дозволяють знайти щастя. Тобто сучасний дискурс споживання каже нам, що якщо ти красивий – ти щасливий і інвестування у красу тобі обов'язково окупиться. Сам автор пише, що ставлення до тіла відображає спосіб організації ставлення до речей, а також соціальні відносини [Jean Baudrillard 1998]. Сьогодні суб'єкт має двоїсту практику, пов'язану з різними уявленнями про своє власне тіло, ці уявлення породжують сучасні структури виробництва і споживання, тобто це уявлення про тіло як капітал і про тіло як «фетиш» або об'єкт споживання. Також варто відмітити, що Ж.Бодрійяр виділяв чотири моделі тіла: медична – тіло як набір органів, моделлю постає труп; тіло як «плоть», тобто місце для гріха чи воскресіння – релігійна (модель – звір); в політичній економії тіло постає у образі робочої сили, модель – робот; і четверта це політична економія знака, моделлю якої є манекен. Манекен являє собою тіло, цілком функціоналізоване під владою закону цінності, як місце виробництва знакової цінності [Муха 2010]. Таким чином, за допомогою тілесної активності людина вступає у взаємодію з соціальним оточенням, яке нав'язує індивіду практики взаємодії зі своїм тілом.

Отже, тіло є засобом вираження моди, а розуміння його як тексту дає нам можливість «читати» характер людей різних епох, тілесні

якості стилю життя цієї епохи, адже культура завжди формувала та структурувала тіло. Тіло служить культурним текстом, в якому зашифрована інформація про суспільне та політичне життя. А різноманітні ритуали, такі, як дієта є лише способом виразу культури. Так, постмодернізм з його тілоцентричністю зумовив формування двостороннього зв'язку між тілом та текстом. Не обходить він стороною і тіло у зв'язку з механізмами влади, які обробляють його, адже тіло підкоряється і реагує на виклики владних структур. Пряме ототожнення з феноменом влади має визначення дискурсу, адже, на думку Фуко, дискурс вже сам по собі є засобом і джерелом влади.

Висновки.

Дискурс може бути не лише способом висловлення думок, за допомогою мови, а й сукупністю комунікативних дій, які передбачають: по-перше, артикуляцію певних соціальних уявлень, які лежать в основі такої діяльності; по-друге, певний комунікативний ефект, тобто рух від того, хто говорить до того, хто слухає. Саме система знаків, яка встановлюється між різними соціальними інститутами, формами поведінки та соціально-економічними процесами дає нам можливість говорити про що-небудь. Ці відносини визначають стратегії дискурсу, яким він має слідувати. Згідно теорії дискурсу, індивід не є вільним раціональним суб'єктом, він є полем, на якому різні дискурсивні практики створюють смисли. Саме тому формування особистості чи будь-якої групи визначається сформованим у суспільстві асортиментом дискурсів, а положення та зовнішній вигляд індивіда у цьому суспільстві формується дискурсивними актами. А отже, влада дискурсу контролює та конструює тіло людини, яке є результатом перетворення фізіологічної даності в процесі

освоєння культури, тобто тіло конструюється її змістом під впливом різноманітних владних дискурсів.

Такий вплив відзначають у своїх роботах М.Фуко (дискурс влади та тіло у дисциплінованому суспільстві), Р.Барт (зв'язок тіла і моди, необхідність дотримуватися трендів), Ж.Бодрийяр (тіло як об'єкт інвестицій та споживання) та ін. Сьогодні параметри конструювання ідеалу жіночої тілесності задає медійний дискурс. На думку дослідника медійного дискурсу Д.Матісона, знання не створюється самими людьми, а є соціальним досягненням і формується за допомогою дискурсу [Яковлев 2019]. Сучасним дискурсом, що проповідує різні форми ідентичності сьогодні виступає медіа-дискурс, саме тому йому відводиться значна роль в постмодерністському теоретизуванні. Адже саме він конструє у людини бажання відповідати пропагованому ЗМІ способу життя. Іншими словами, саме медіа стали трансляторами владних інтересів, що панують у суспільстві. XXI століття сформувало свої соціокультурні функції, головну роль в яких грає саме потужність інформаційних технологій. Тепер їх уявлення напряду залежать від того, що буде транслювати телебачення та інтернет. Людина виявилася залежною від сучасних впливів масової культури, яка виражається за допомогою телебачення, інтернету і різними видами сьогоденної преси, серед якої у конструюванні «нормативної зовнішності» важливу роль відіграють глянцеви журнали. Так, для сучасних жінок важливу роль у визначенні ідентичності починає грати саме тілесність. На сьогодні це можна обґрунтувати всеохоплюючою залежністю від різного роду тілесних практик таких, як фітнес чи дієти, а також ототожнюванням краси зі щастям, яке нав'язує сучасній жінці влада медіа-дискурсу.

Бібліографічні посилання

- Barthes, R. (1990). *The Fashion System*. *University of California Press*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archive.org/details/fashionsystem00bart/page/n8/mode/1up> (дата звернення 01.07.2023)
- Baudrillard, J. (1998). *The Consumer Society Myths and Structures*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://monoskop.org/images/d/de/Baudrillard_Jean_The_consumer_society_myths_and_structures_1970.pdf (дата звернення 02.07.2023)
- Nancy, J.-L. (2008). *Corpus*. Fordham Univ Press.

- Бурейчак, Т.С. (2007). Комодифіковане тіло: дискурси тілесності українській рекламі. *Вісник Львів. УН-ТУ Серія Соціологія*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnu_sociology_2007_1_17.pdf (дата звернення 19.06.2023)
- Вербитська, О. (2019). Тіло як текст: семіотика постмодерністичного розуміння. *Вісник Львівського університету*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/ilos/article/download/947/972> (дата звернення 19.06.2023)
- Кікоть, А.А. (2009). Образ «модної жінки» в сучасній культурі. *Мистецтвознавчі записки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22111601> (дата звернення 01.10.2023)
- Кобзева, І.О. (2019). Мода як фактор трансформації людського тіла. *Філософські обрії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/173000/172800> (дата звернення 20.09.2023)
- Комісар, Л.П. (2012). Дискурс-аналіз як філософсько-методологічна стратегія в сучасних гуманітарних науках. *Вісник Національного авіаційного університету*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnau_f_2012_1_7.pdf (дата звернення 10.08.2023)
- Котов, Е.В. (2018). Теоретичні засади застосування дискурс аналізу для дослідження політичного суб'єкта. *Політична культура та ідеологія*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jvestnik-chemistry.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/6083> (дата звернення 01.10.2023)
- Маланюк, М.С. (2017). Концепт тілесності у лінгвокультурологічній парадигмі. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/4185/1/Маланюк-2017.pdf> (дата звернення 12.08.2023)
- Марценюк, Т., Новик, Т. (2015). Гендерні аспекти моди: конструювання ідентичності за допомогою одягу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія. Серія «Гендерні дослідження»*, 1, 124-141. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4180/Martsenyuk_henderni_aspekty_mody.pdf?sequence=1 (дата звернення 19.06.2023)
- Муха, О. (2007). *Категорія тіла в історико-філософській традиції раннього західноєвропейського середньовіччя*: автореф. дис... к.філос.н. Львів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2007/07moyrzs.zip (дата звернення 30.09.2023)
- Муха, О. (2010). Трансформація людської тілесності у XXI сторіччі: на шляху до «тіла майбутнього». *Соціогуманітарні проблеми людини*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27348> (дата звернення 01.10.2023)
- Непрілий, О. (2016). Проблема сексуальності у філософії Мішеля Фуко. *Студентський науковий вісник*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12140/1/5Nepriiy.pdf> (дата звернення 10.08.2023)
- Нестер, Л. (2014). Риторика моди за Роланом Бартом на прикладі роману Томаса Майнеке «Томбой». *Сучасні літературознавчі студії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sls_2014_11_40.pdf (дата звернення 02.07.2023)
- Семенова, Ю.А. (2001). Проблеми тілесної самодетермінації людини як аспекту стратегії виживання. *Філософія. Культура. Життя: міжвузівський зб. наук. праць. Наука і освіта*, 13, 76-81.
- Семко, Я.С. (2023). Цінності тілесності як соціокультурного феномену в концепції М. Фуко. *Південноукраїнські наукові студії*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16522> (дата звернення 10.08.2023)

- Сілютіна, О.М. (2021). Регулятивні чинники розвитку тілесного інтелекту особистості: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Харків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/d8e1f2b4-1c1a-48d9-8049-85eea8abbd9f> (дата звернення 01.10.2023)
- Скалацька, О.В. (2013). Простір моди у контексті філософських побудов Ж. Бодрійяра. *Сучасне суспільство*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/cuc_2013_1_16.pdf (дата звернення 30.09.2023)
- Фуко, М. (1999). Надзирати і наказувати. Рождение тюрьмы. М.: Ad Marginem.
- Хоружий, С.С. (2007). *Герменевтика тілесності в духовних традиціях і сучасних практиках себе*, в: *Психологія тілесності між душею і тілом*, 166-193.
- Яковлев, М. (2019). Інтертекстуальність дискурсу та концептів у теоріях міжнародних відносин. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/18465> (дата звернення 01.10.2023)

References

- Barthes, R. (1990). *The Fashion System*. University of California Press. Retrieved July 01, 2023 from <https://archive.org/details/fashionsystem00bart/page/n8/mode/1up>
- Baudrillard, J. (1998). *The Consumer Society Myths and Structures*. Retrieved July 02, 2023 from https://monoskop.org/images/d/de/Baudrillard_Jean_The_consumer_society_myths_and_structures_1970.pdf
- Burejchak, T.S. (2007). Komodifikovane tilo: diskursi tilesnosti ukrayinskij reklami [The commodified body: discourses of corporeality in Ukrainian advertising]. *Visnik Lviv. UN-TU Seriya Sociologiya*. Retrieved June 19, 2023 from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnu_sociology_2007_1_17.pdf (in Ukrainian)
- Fuko, M. (1999). Nadzirat i nakazyvat. Rozhdenie tyurmy [Supervise and punish. The Birth of Prison]. М.: Ad Marginem. (in Russian)
- Horuzhij, S.S. (2007). *Germevenitika tilesnosti v duhovnih tradicijah i suchasnih praktikah sebe* [Hermeneutics of corporeality in spiritual traditions and modern practices of the self], in *Psihologiya tilesnosti mizh dusheju i tilom*, 166-193. (in Ukrainian)
- Kikot, A.A. (2009). Obraz «modnoyi zhinki» v suchasnij kulturi [The image of a «fashionable woman» in modern culture]. *Mistectvoznavchi zapiski*. Retrieved October 01, 2023 from <https://elibrary.ru/item.asp?id=22111601> (in Ukrainian)
- Kobzyeva, I.O. (2019). Moda yak faktor transformaciyi lyudskogo tila [Fashion as a factor in the transformation of the human body]. *Filosofski obriyi*. Retrieved September 20, 2023 from <http://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/173000/172800> (in Ukrainian)
- Komisar, L.P. (2012). Diskurs-analiz yak filosofsko-metodologichna strategiya v suchasnih gumanitarnih naukah [Discourse analysis as a philosophical and methodological strategy in modern humanities]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu*. Retrieved August 10, 2023 from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnau_f_2012_1_7.pdf (in Ukrainian)
- Kotov, E.V (2018). Teoretichni zasady zastosuvannya diskursu analizu dlya doslidzhennya politichnogo sub'yekta [Theoretical principles of applying discourse analysis for the study of a political subject]. *Politichna kultura ta ideologiya*. Retrieved October 01, 2023 from <https://jvestnik-chemistry.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/6083> (in Ukrainian)
- Malanyuk, M.S. (2017). Koncept tilesnosti u lingvokulturologichnij paradigmi [The concept of physicality in the linguistic and cultural paradigm]. *Naukovij zhurnal Lvivskogo derzhavnogo universitetu bezpeki zhittiyediyalnosti «Lvivskij filologichnij chasopis»*. Retrieved August 12, 2023 from <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/4185/1/Маланюк-2017.pdf> (in Ukrainian)
- Marcenyuk, T., Novik, T. (2015). Genderni aspekti modi: konstruyuvannya identichnosti za dopomogoyu odyagu [Gendered Aspects of Fashion: Constructing Identity Through Clothing]. *Naukovi zapiski Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya. Seriya «Genderni doslidzhennya»*, 1, 124-

141. Retrieved June 19, 2023 from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4180/Martsenyuk_henderni_aspekty_mody.pdf?sequence=1 (in Ukrainian)
- Muha, O. (2007). Kategoriyatila v istoriko-filosofskij tradiciyi rannogo zahidnoyevropejskogo srednovichchya [The category of the body in the historical and philosophical tradition of the early Western European Middle Ages]: avtoref. dys... k.filos.n. Retrieved September 30, 2023 from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2007/07moyrzs.zip (in Ukrainian)
- Muha, O. (2010). Transformaciya lyudskoyi tilesnosti u HHI storichchi: na shlyahu do «tila majbutnogo» [Transformation of human physicality in the 21st century: on the way to the «body of the future»]. *Sociogumanitarni problemi lyudini*. Retrieved October 01, 2023 from <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/27348> (in Ukrainian)
- Nancy, J.-L. (2008). *Corpus*. Fordham Univ Press.
- Neprijlij, O. (2016). Problema seksualnosti u filosofiyi Mishelya Fuko [The problem of sexuality in the philosophy of Michel Foucault]. *Studentskij naukovij visnik*. Retrieved August 10, 2023 from <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12140/1/5Neprijlij.pdf> (in Ukrainian)
- Nester, L. (2014). Ritorika modi za Rolanom Bartom na priklyadi romanu Tomasa Majneke «Tomboj» [Rhetoric of fashion according to Roland Barthes on the example of Thomas Meinecke's novel «Tomboy»]. *Suchasni literaturoznavchi studiyi*. Retrieved July 07, 2023 from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Sls_2014_11_40.pdf (in Ukrainian)
- Semenova, Yu.A. (2001). Problemi tilesnoyi samodeterminaciyi lyudini yak aspektu strategiyi vizhivannya. [Problems of bodily self-determination of a person as an aspect of survival strategy]. *Filosofiya. Kultura. Zhittya: mizhvuzivskij zb. nauk. prac. Nauka i osvita*, 13, 76-81. (in Ukrainian)
- Semko, Ya.S. (2023). Cinnosti tilesnosti yak sociokulturnogo fenomenu v koncepciyi M.Fuko. [Values of physicality as a sociocultural phenomenon in the concept of M.Foucault]. *Pivdennoukrayinski naukovi studiyi*. Retrieved August 10, 2023 from <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16522> (in Ukrainian)
- Silyutina, O.M. (2021). Regulyativni chinniki rozvitku tilesnogo intelektu osobistosti [Regulatory factors of the development of bodily intelligence of an individual]. *Dis. na zdobuttya naukovogo stupenya doktora filosofiyi za specialnistyu 053 Psihologiya*. Harkiv. Retrieved October 01, 2023 from <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/d8e1f2b4-1c1a-48d9-8049-85eea8abb9f> (in Ukrainian)
- Skalacka, O.V. (2013). Prostir modi u konteksti filosofskih pobudov Zh. Bodriyara [The space of fashion in the context of J. Baudrillard's philosophical constructions]. *Suchasne suspilstvo*. Retrieved September 30, 2023 from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/cuc_2013_1_16.pdf (in Ukrainian)
- Verbitska, O. (2019). Tilo yak tekst: semiotika postmodernistichnogo rozuminnya [The Body as Text: The Semiotics of Postmodern Understanding]. *Visnik Lvivskogo universitetu*. Retrieved June 19, 2023 from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/ilos/article/download/947/972> (in Ukrainian)
- Yakovlyev, M. (2019). Intertekstualnist diskursu ta konceptiv u teoriyah mizhnarodnih vidnosin. [Intertextuality of discourse and concepts in theories of international relations]. *Naukovij visnik Shidnoyevropejskogo nacionalnogo universitetu im. Lesi Ukrayinki. Seriya: Mizhnarodni vidnosini*. Retrieved October 01, 2023 from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/18465> (in Ukrainian)